

УДК 378.14:373.3

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Казанжи І.В., Войтенко О.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті розглядається гуманістична спрямованість майбутнього вчителя та основні аспекти підготовки майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи. Розкриваються поняття «гуманізація» та «гуманізація освітнього простору». Обґрунтовується доцільність гуманізації освітнього простору початкової школи в Україні. Здійснюється аналіз дефініції «готовність до педагогічної діяльності», визначається сутність поняття «готовність майбутніх учителів до гуманізації». Зазначаються умови, необхідні для формування готовності майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи.

Ключові слова: гуманізація, гуманізація освітнього простору, вчитель початкової школи, підготовка майбутніх учителів, готовність до гуманізації освітнього простору початкової школи.

Вихователь, який не затискує, а вивольє, не пригнічує, а підносить, не мгне, а формує, не диктує, а вчить, не вимагає, а запитує, переживає разом з дитиною багато натхненних хвилин.

Януш Корчак

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем розвитку суспільства була і залишається проблема вдосконалення освіти і виховання підростаючого покоління. Від характеру та змісту соціального замовлення, яке виконує освіта в сфері навчання та виховання людини, залежить майбутнє держави. Наше суспільство не виняток, воно сьогодні замовляє, насамперед, гуманну особистість, здатну до творчості, ініціативи, саморозвитку, самоосвіти. Актуальність зазначених завдань визначається у нормативно-правових документах, які регламентують діяльність освітянської сфери (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту»; Державна програма «Вчитель», Концепція педагогічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.).

Загальновідомо, що формування та розвиток гуманної дитини молодшого шкільного віку залежить від вчителя. Якщо майбутні вчителі початкових класів усвідомлюють важливість завдання формування в учнів ціннісного ставлення до навколишнього світу і самого себе, то їх знання набувають ціннісного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гуманістичної спрямованості розвитку сучасної педагогічної теорії й практики як основи нового педагогічного мислення аналізуються у працях провідних вітчизняних учених таких, як Ш.О. Амонашвілі, І.Д. Бех, А.М. Бойко, О.І. Виговська, О.І. Вишневський, І.Л. Волков, С.У. Гончаренко, Т.І. Гончарова, Н.М. Дем'яненко, І.А. Зязюн, Г.І. Іванюк, Є.М. Ільїн, Б.З. Козак, В.Г. Кремень, С.М. Лисенкова, Л.І. Макарова, Л.С. Нечепоренко, В.М. Оржеховська, Н.С. Побірченко, С. Русова, О.Я. Самченко, Г. Скородода, С. Соловейчик, В.О. Сухомлинський, В.Ф. Шаталов, І.С. Якиманська та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування гуманізації освітнього простору початкової школи надзвичайно складна, багатогранна та недостатньо досліджена. Особливе зацікавлення викликають

сьогодні питання: яким має бути гуманістичне освітнє середовище в контексті модернізації освіти та євроінтеграції, у чому сьогодні полягають зміст і функції гуманної педагогіки, якими принципами мають керуватись у своїй професійній діяльності учитель, адміністрація навчального закладу, вихователь, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для розвитку й самореалізації кожного учня.

Отже, **мета статті** полягає в розкритті теоретичних основ і аспектів підготовки майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи. Для цього важливо вирішити такі **завдання**: з'ясувати сутність понять «гуманізація», «готовність до педагогічної діяльності», розкрити зміст гуманістичної спрямованості майбутнього вчителя та визначити основні аспекти підготовки майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація будь-якої сфери суспільного життя вимагає поширення та утвердження гуманістичних принципів, які, у свою чергу, зорієнтовані на виховання ставлення до людей, сповненого любові, турботи про людське благо, поваги до людської гідності [4, с. 266]. Виходячи з цього, сучасні дослідники пропонують під «гуманізацією освітнього простору» розуміти зміну змісту освіти, збільшення в ньому долі гуманітарних знань і цінностей загальнолюдської культури в цілому; демократизацію педагогічного спілкування, створення в кожному навчальному закладі належного морально-педагогічного клімату; звернення до мотиваційно-споживчої сфери дитини.

Проте, на думку Н. Осухової, усе назване є тільки необхідними аспектами вирішення проблеми гуманізації, а найбільш повне і глибоке розуміння сутності гуманізації освітнього простору – це «...олюднення особистості кожного педагога та кожної дитини» [7, с. 32]. Її позицію підтримує О.І. Вишневський, згідно з концепцією якого гуманізація освітнього простору початкової школи – це відродження поваги до людини, до її духовності, до морально-етичних засад життя. Він стверджує, що «суть гуманізації – у відході від культу сили, від зневаги до людини та в реабілітації загальнолюдських цінностей... У більш глибоких вимірах це означає відмову від погляду на людину як на засіб здійснення якихось глобальних абстрактних ідей і планів, як на «гвинтик» у класових процесах і перехід до трактуван-

ня її як господаря життя. Людина перестає бути «додатком» до чогось, «фактором», вона розглядається як суб'єкт власної діяльності» [8, с. 43].

Подібна думка висловлюється і в українському педагогічному словнику за редакцією С.У. Гончаренка, де гуманізація освітнього простору визначається як «процес переосмислення, переоцінки всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції», а гуманна освіта – як особистісно зорієнтована освіта, що проголошує особистість найвищою соціальною цінністю [6, с. 32].

Усе це дозволяє схарактеризувати гуманізацію освітнього простору як процес формування особистісно орієнтованого навчально-виховного середовища на засадах взаємодії всіх учасників педагогічного процесу і визнати її вихідним принципом свободу вибору особистості.

Отже, гуманізація освітнього простору початкової школи – багатоплановий процес, що передбачає єдність загальнокультурного, соціально морального й професійного розвитку особистості і може розглядатися в теоретичному та прикладному аспектах.

У тлумачному словнику В.І. Даля поняття «готовність» трактується як «стан або властивість готового» [1, с. 388]. У психологічному словнику готовність до дії визначається як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективність виконання певних дій [2, с. 21]. У «Енциклопедії освіти» готовність до діяльності розглядається як стан мобілізації психологічних та психофізіологічних систем людини, які забезпечують виконання певної діяльності [3, с. 137–138].

М. Дьяченко і Л. Кандибович вважають готовність психологічною передумовою ефективності діяльності, називають її цілеспрямованим вираженням особистості, яке включає її переконання, погляди, взаємовідносини, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки, налаштованість на певну поведінку.

Готовність до діяльності розглядається науковцями у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні поняття «готовність до діяльності» трактується як готовність до життєвої практики в цілому, до входження в нову сферу, до самореалізації у творчій діяльності, до перенесення знань і способів діяльності з однієї сфери в іншу, до діяльності в нових умовах, що постійно змінюються, до адекватної самооцінки. У вузькому значенні «готовність до педагогічної діяльності» – сукупність властивостей і якостей особистості учителя, що адекватно відображає структуру його педагогічної діяльності як вирішальну умову швидкої адаптації випускника вищого навчального закладу до специфічних умов педагогічної праці, як можливість до подальшого професійного вдосконалення [5, с. 94].

Готовність майбутнього вчителя до гуманізації освітнього простору початкової школи трактується вченими А. Капською, А. Линенко, О. Пехотою як особистісне утворення, що забезпечує внутрішні мотиви діяльності, педагогічну самосвідомість, педагогічні здібності, знання, вміння та навички, здатність до інтегрування знань, професійно значущі якості особистості. Воно включає особистісну складову (педагогічної

самосвідомості, інтересу до діяльності, потреби в ній, мотивів діяльності) та процесуальну (педагогічні здібності, знання про предмет і способи діяльності, навички й уміння, професійно значущі якості) і мобілізує особистість на включення у професійну діяльність [7].

Узагальнюючи підходи вчених до готовності як до результату професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, можна стверджувати, що готовність є цілісним стійким утворенням і має ряд позитивних якостей: ґрунтується на досвіді, легко актуалізується; є стійкою, не потребує постійно нового формування у зв'язку з непередбаченою педагогічною ситуацією; є динамічною, піддається розвитку і може досягати більш високих рівнів.

Підготовка майбутніх учителів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності. Під гуманістичною спрямованістю слід розуміти єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності. Вона визначає, стимулює всі види і форми взаємин учасників педагогічного процесу, зміст діяльності вчителя. Гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя визначаємо як професійну властивість, що є основою прояву в учнів поваги до інших, відповідальності, турботи, творення добра. Безперечно, гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, які є певним станом особистості. Вони виявляються у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо. Відмітимо, що в основі гуманістичної спрямованості вчителя має бути потреба у гуманній діяльності [8, с. 44].

Важливо зазначити, що гуманізація педагогічної діяльності може бути реалізована тільки за певних психолого-педагогічних умов (за А.В. Сущенко), як от:

- створення вчителем державно-пошукового середовища, ситуацій успіху, зміна негативних емоцій приємними, розширення емоційних вражень;
- безоцінне прийняття вчителем кожної дитини, підхід до учня з оптимістичних позицій;
- врахування особистісних цілей та інтересів дитини;
- наповнення олюдненим змістом шкільних предметів;
- забезпечення фасилітації, полегшення в осмисленні навчального матеріалу, організація спільної діяльності вчителя й учнів на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється в процесі спільного з учителем пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв'язань пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю і самооцінки учнів, збагачення їх творчого та духовного потенціалу;
- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, оволодіння учнями засобами організації повноцінного життя, збагачення духовного змісту на кожному віковому етапі [5, с. 94–95].

Реалізація даних умов вимагає відповідної професійної підготовки з боку майбутнього вчителя. Засоби підготовки майбутніх учителів до

гуманізації освітнього простору початкової школи будуть ефективними, якщо системоутворюючим фактором змісту, форм і методів побудови навчально-виховного процесу у вищій школі стане його гуманізація.

Отже, підготовка майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи буде успішно реалізована за таких психолого-педагогічних умов: забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності; встановлення суб'єктно-суб'єктної гуманної взаємодії в системі «викладач-студент», «студент-учень»; стимулювання розвитку гуманістично-етичних установок та оздоровчого мислення студентів.

Гуманізація процесу підготовки студентів педагогічних факультетів передбачає створення ситуації успіху. Успіх, пережитий студентом на лекції, під час семінарів, практичних занять та педагогічної практики, може залишити незабутнє емоційне враження в душі, різко змінити у позитивний бік ставлення до майбутньої професії.

Доречним є застереження професора Ю.М. Орлова стосовно стану здоров'я вчителя, який значно гірший порівняно з іншими категоріями населення через те, що повсякденне спілкування насичене стресовими ситуаціями. Разом з тим учитель, не маючи досвіду саногенного мислення, не може опанувати психічні «вибухи», підриваючи тим самим як власне здоров'я, так і здоров'я своїх вихованців.

Безперечним є той факт, що кожен педагог має бути психотерапевтом, працюючи над таким синтезом якостей і властивостей особистості, які дають змогу уникнути порушень психічного стану. Це впевненість у собі, відсутність емоційної напруги, уміння володіти собою, наявність рішучості, впевненості, цілеспрямованості, самовладання [5]. Саме дані якості, як визначає І.А. Зязюн, характеризують психічну стійкість у професійній діяльності. Основою її виступає позитивне емоційне ставлення до себе і студентів. Позитивні емоції зумовлюють почуття радості, активізують, надають впевненості викладачеві, сприяють комфортним стосункам із колегами та студентами. На відміну від позитивних емоцій, негативні дезорганізують поведінку і діяльність, гальмують активність, викликають неврівноваженість, нерішучість та іноді призводять до агресії.

Можливими шляхами підготовки майбутніх учителів до гуманізації освітнього простору початкової школи можуть бути:

- створення позитивної мотивації і особистої установки студента на розуміння, оволодіння системою знань і вмінь з гуманізації педагогічного процесу в школі;

- гнучкість, варіативність, відкритість змісту і організаційних форм навчання по відношенню до індивідуальних особливостей студентів і умов підготовки шляхом вільного вибору ними (студентами) спецкурсів і спецсеминарів з педагогічної тематики;

- включення до навчальних планів спецкурсу «Підготовка вчителя-гуманіста у ВНЗ»;

- орієнтація на творчість та неповторність кожного студента;

- кардинальна зміна стилю та системи взаємодії учасників педагогічного процесу ВНЗ. Його основним учасником його стає студент, а провідними принципами навчання – гуманізація, природовідповідність, культуровідповідність, індивідуалізація та диференціація;

- створення високоефективної системи підготовки викладачів педагогічних дисциплін вищої школи, здатних до реалізації гуманістичної парадигми навчання.

Висновки і пропозиції. Гуманний учитель, поважаючи працю дітей, після виконання ними складного завдання скаже співчутливо і впевнено: «Бачу, діти, нелегко вам було завершити цю роботу. Але спробуємо ще раз поміркувати разом», «Я певна, завтра всі лускатимуть ці приклади як горіхи», «Вам, діти, буде непросто розібратися у завданні, але ви все здолаєте».

Тільки так – з вірою в учня і з підтримкою його зусиль – можна «олюднити», вмотивувати стосунки в навчально-виховному процесі, адже «навчання – не механічна передача вчителем знань учневі, а складні моральні відносини» (В.О. Сухомлинський).

Отже, проблема формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманізації освітнього простору початкової школи за змістом визначається протиріччям, яке сьогодні існує між традиційною системою навчання дітей молодшого шкільного віку та новими соціально-педагогічними умовами. Воно може бути вирішене за рахунок внесення до підготовки майбутніх учителів початкових класів таких знань, ядром яких є гуманістичні педагогічні цінності та надання можливостей для практичного оволодіння студентами вмінь успішного здійснення гуманного педагогічного процесу в початковій ланці освіти.

Список літератури:

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. / В. И. Даль. – М.: Терра, 1995. – Т. 1. – 800 с.
2. Психологический словарь / [под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, В. Ф. Ломова и др.]; Науч.-исслед. ин-тит. общей и пед. психол. АПН СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
5. Лесик В. В. Формування у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності / В. В. Лесик // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 22. – С. 93-96.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 430 с.
7. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 24-30.
8. Вишневецький О. І. Гуманізація шкільного життя / О. І. Вишневецький // Рад. школа. – 1990. – № 1. – С. 41-46.

Казанжи И.В., Войтенко Е.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье рассматривается гуманистическая направленность будущего учителя и основные аспекты подготовки будущих учителей к гуманизации образовательного пространства начальной школы. Раскрываются понятия «гуманизация» и «гуманизация образовательного пространства». Обосновывается целесообразность гуманизации образовательного пространства начальной школы в Украине. Осуществляется анализ дефиниции «готовность к педагогической деятельности», определяется сущность понятия «готовность будущих учителей к гуманизации». Указываются условия, необходимые для формирования готовности будущих учителей к гуманизации образовательного пространства начальной школы.

Ключевые слова: гуманизация, гуманизация образовательного пространства, учитель начальной школы, подготовка будущих учителей, готовность к гуманизации образовательного пространства начальной школы.

Kazangzhi I.V., Voitenko E.V.

Mykolaiv V.O. Sukhomlinsky National University

FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS TO THE HUMANIZATION OF THE EDUCATIONAL SPACE OF THE ELEMENTARY SCHOOL

Summary

The article considers the humanistic orientation of the future teacher and the main aspects of the preparation of future teachers for the humanization of the primary school's educational space. The concepts of «humanization» and «humanization of the educational space» are disclosed. The expediency of humanizing the educational space of an elementary school in Ukraine is justified. The analysis of the definition «readiness for pedagogical activity» is carried out, the essence of the concept «readiness of future teachers for humanization» is defined. The conditions necessary for forming the willingness of future teachers to humanize the educational space of the primary school are indicated.

Keywords: humanization, humanization of the educational space, elementary school teacher, preparation of future teachers, readiness for humanization of the primary school's educational space.